

БОГОСЛОВЉЕ И ДУХОВНИ ЖИВОТ КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ

Година 7:

БОГОСЛОВЉЕ И ДУХОВНИ ЖИВОТ
КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ
У ОКВИРУ 800 ГОДИНА АУТОКЕФАЛИЈЕ
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Зборник радова са научног скупа
• Београд – Нови Сад, 16-17. децембар 2019.

Година ґ:

**БОГОСЛОВЉЕ И ДУХОВНИ ЖИВОТ
КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ
У ОКВИРУ 800 ГОДИНА АУТОКЕФАЛИЈЕ
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ**

MONS
HAEMUS

Центар за литургијске студије

Centre for Liturgical Studies

MONS HAEMUS

Центар за литургијске студије

МОНС ХЕМУС

и

ИНСТИТУТ ЗА ЛИТУРГИКУ И ЦРКВЕНУ УМЕТНОСТ

Православног богословског факултета

Универзитета у Београду

Година ҃:

**БОГОСЛОВЉЕ И ДУХОВНИ ЖИВОТ
КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ
У ОКВИРУ 800 ГОДИНА АУТОКЕФАЛИЈЕ
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ**

у оквиру Пројекта КАС-а:

**Теологија и модерно друштво: о неопходности међурелигијског дијалога
и Пројектне теме Матице српске: Богословље и духовни живот Карловачке
митрополије – од краја XVII до почетка XX века**

уредник: др Владимир Вукашиновић
др Порфирије Перић

НАУЧНИ СКУП СЕ ОДВИЈАО ПОД ПОКРОВИТЕЉСТВОМ
ПРАВОСЛАВНЕ ЕПАРХИЈЕ БАЧКЕ

ФОНДАЦИЈЕ КОНРАД АДЕНАУЕР

дизајн и штампа: ИНТЕРКЛИМА-ГРАФИКА, Врњци
тираж: 300 примерака

БОГОСЛОВЉЕ И ДУХОВНИ ЖИВОТ КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ

Година ґ:

БОГОСЛОВЉЕ И ДУХОВНИ ЖИВОТ
КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ
У ОКВИРУ 800 ГОДИНА АУТОКЕФАЛИЈЕ
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Зборник радова са научној скупи

Београд – Нови Сад, 16-17. децембар 2019.

Београд
2020.

САДРЖАЈ

<i>Програм конференције</i>	6
Владимир Вукашиновић	
<i>Уводна реч</i>	9
Архимандрит Тихон (Ракићевић)	
„Израиљ“ – народ Божији: изворни текст Светог Саве као духовни и идеолошки основ будућих црквених организација код Срба	11
Предраг Пузовић	
Монашка школа у манастиру Хопову (1815-1820. и 1893-1899)	23
Данило Гаврановић	
Веза Свете Тајне Крштења и Миропомазања са Светом Литургијом у српским требницима и епитимијним номоканонима XIII-XVII вијека	37
Сергије Антић	
Српски превод диатаксиста Филотеја Кокиноса у Карловачкој митрополији	65
Милован Милин	
Штампарска делатност јеромонаха Макарија у Влашкој између 1508-1512 године	73
Миле Суботић	
Миграције Срба са простора Карловачке митрополије у Сједињене Америчке Државе крајем XIX и почетком XX века	110
Зоран Деврња	
Српска канонскоправна мисао у Аустро-угарској на прелазу из 19. у 20. век	121
Порфирије Перић	
Монашка правила Јована Рајића у контексту отпора унијаћењу у XVIII столећу у Карловачкој Митрополији	135
Жарко Војновић	
Међународни хоризонт Рајићевог Малог катихисиса	146
Владислав Пузовић	
Развој српске црквене историографије у Карловачкој митрополији у XIX и почетком XX века	163
Игор Борозан	
Стратегије репрезентације и портретне представе Георгија Бранковића	173
Владета Петровић · Гордана Гаврић	
Црква као огледало урбаног простора. Свето и профано наслеђе средњовековног Трговишта	189
Анђела Гавриловић	
О украсу омофора владике вршачког Јована Георгијевића на његовом портрету од Јохана Михаела Вагнера (1765) и о његовом значењу	210
Никола Лукић	
Култ Светог Стефана Штиљановића: литургијско- историјска анализа	236
Мирослава Костић · Владимир Симић	
Гроф Георгије Бранковић у митској нарацији и историји 18. века	251
Ана Рашковић	
Свети Краљ Стефан Милутин и Свети Мученик Кнез Лазар у руским богослужбеним рукописима XVI-XIX века	262
Петар Николић	
Литургијски коментари у делима протопрезвитера Јована Вучковића	276
Дарко Јелић	
Велики типик проте Василија Николајевића	291

ПРОГРАМ
КОНФЕРЕНЦИЈЕ

16. децембар 2019. године
МАТИЦА СРПСКА, Нови Сад

- 16,00 Отварање скупа
- Председавају: Владимир Вукашиновић и Никола Лукић
- 16,15–16,45 Тихон Ракићевић: „Израиљ“ – народ Божији:
*Изворни тѣкстѣ Светѣої Саве као духовни и идеолошки основ
будућих црквених орѣанизација код Срба*
- 16,45–17,15 Предраг Пузовић: *Образовање монашѣтва у Карловачкој
миѣройолији: Монашка школа манастѣира Хойова*
- 17,15–17,30 Дискусија
- 17,30–17,45 Пауза
- Председавају: Владислав Пузовић и Србољуб Убипариповић
- 17,45–18,00 Зоран Ранковић, Владимир Вукашиновић:
Чин крунисања владара у срѣском Средњем веку: извори
- 18,00–18,15 Данило Гаврановић: *Веза Светѣе Тајне Кршѣења и
Миройомазања са Светѣом Лиѣурѣијом
у срѣским рукојисним књијама XIII-XVII вијека*
- 18,15–18,30 Сергије Антић: *Срѣски ѣревод Диатѣаксиса Филоѣеја
Кокиноса у Карловачкој миѣройолији*
- 18,30–18,45 Милован Милин: *Шѣамѣарска делайностѣ јеромонаха
Макарија у Влашкој између 1508 и 1512. ѣодине*
- 18,45–19,00 Миле Суботић: *Миѣрације Срба са ѣросѣора Карловачке
миѣройолије у Сједињене Америчке Државе крајем
деветѣнаесѣтої и ѣочетѣком двадесетѣтої века*
- 19,00–19,15 Зоран Деврња: *Срѣска канонско-ѣравна мисао у Аустѣро-
ѣарској на ѣрелазу из 19. у 20. век – Теолоѣија Никодима
Милаша у форми канонске еѣзеѣзе*
- 19,15 Дискусија
- 20,00 Вечера

17. децембар 2019. године • МАТИЦА СРПСКА, Нови Сад

- 9,00–9,15 **Отварање скупа**
Председавају: Зоран Деврња и Миле Суботић
- 9,15–9,30 **Порфирије Перић:** *Монашка йравила ковильскої архимандрийта Јована Рајића*
- 9,30–9,45 **Жарко Војновић:** *Међународни хоризонти Рајићевої „Малої кайихисиса“*
- 9,45–10,00 **Драган Каран:** *Пастирски значај „Кайихисиса“ Јована Рајића у Карловачкој мийройолији*
- 10,00–10,15 **Драган Радић:** *Превод и уйойреба Светийої Писма у књижевном делу Гаврила Сийефановића Венцловића*
- 10,15–10,30 **Србољуб Убипариповић:** *Одговори на лийурйичке недоумице у рукописном Номоканону из XVII века манастйира Градовац; лийурйолошко-истйоријска анализа*
- 10,30–10,45 **Владислав Пузовић:** *Развој срйске црквене истйориоїрафије у Карловачкој мийройолији у 19. и йочейком 20. века*
- 10,45–11,00 **Игор Борозан:** *Сйрайейије рейрезенйације и йорйрейне йредсйаве йаиријарха Георйија Бранковића*
- 11,00–11,30 **Пауза**
Председавају: Драган Радић и Драган Каран
- 11,30–11,45 **Гордана Гаврић, Владета Петровић:** *Црква као оїледало урбаной йросйора. Светйо и йрофано наслеђе средњовековной Трйовишия*
- 11,45–12,00 **Анђела Гавриловић:** *Украс омофора владике вршачкої Јована Георйијевића на њейовом йорйрейу йрийисаном Јохану Михаелу Вајнеру и њейово значење*
- 12,00–12,15 **Никола Лукић:** *Култи Светийої Сийефана Шийиљановића: лийурййско-истйоријска анализа*
- 12,15–12,30 **Мирослава Костић – Владимир Симић:** *Мийска нарација и истйорија: Уобличавање култиа Десйойта Сийефана Бранковића*
- 12,30–12,45 **Ана Рашковић:** *Свейи краљ Сийефан Милуштин и свейи мученик кнез Лазар у руским боїослужденим рукописима XVI-XIX века*
- 12,45–13,00 **Петар Николић:** *Лийурйички коменйари у делима йроййрезвийера Јована Вучковића*
- 13,00–13,15 **Дарко Јелић:** *Велики йийик йроййјереја Василија Николајевића*
- 13,15–13,30 **Дискусија и затварање скупа**

УВОДНА РЕЧ

16. и 17. децембра, протекле, 2019. године се, у Београду и Новом Саду, у оквиру Пројекта **Фондације Конрад Аденауер: Теологија и модерно друштво: о неопходности међурелијској дијалога** и Пројектне теме **Матице српске: Богословље и духовни живот Карловачке митрополије – од краја XVII до почетка XX века**, одржао научни скуп под називом: Богословље и духовни живот Карловачке митрополије у оквиру 800 година аутокефалије Српске Православне Цркве.

Скуп су организовали **Центар за литургијске студије Монс хемус и Институт за литургику и црквену уметност** Православног богословског факултета универзитета у Београду.

Ово је трећи скуп који се, у оквиру наведених тема, одржао под сводовима Матице српске. Као резултат првог (из 2017. године) објављен је зборник са 9 радова учесника а другог (из 2018. године) зборник са 16 радова. У овом зборнику објављујемо 19 радова учесника из земље, иностранства и окружења. Искрено се надамо да ће се овај пораст учесника и њихових саопштења наставити и у годинама које долазе. То ће, без сваке сумње, показати да су теме којима се у оквиру ових пројеката бавимо истраживачки инспиративне, како за нашу, тако и за генерације које долазе.

Још једном се најтоплије захваљујемо Епископу бачком др Иринеју Буловићу и Фондацији Конрад Аденауер који су помогли и омогућили да се овај скуп у потпуности и до краја реализује.

У Земуну 1. јуна 2020. године

проф. др *Владимир Вукашиновић*
протопрезвитер-ставрофор

ЗОРАН ДЕВРЊА

СРПСКА КАНОНСКОПРАВНА МИСАО У
АУСТРО-УГАРСКОЈ НА ПРЕЛАЗУ ИЗ 19. У 20. ВЕК

ТЕОЛОГИЈА НИКОДИМА МИЛАША
У ФОРМИ КАНОНСКЕ ЕГЗЕГЕЗЕ

– први део –

Айсѝракѝ: Епископ Никодим Милаш је издана карловачке колевке српског богословља која је у тренутку када је он почео да је похађа иза себе имала већ шест деценија дугу традицију. О Милашу као друштвеном прегаоцу, борцу за националну афирмацију Срба и, пре свега, као црквеном пастиру, морамо говорити у категоријама, пре свега, његове личне, а потом и академске и духовне условљености политичким и друштвеним контекстом посматраним у ширим оквирима од српско-националних и локално-далматинских, односно, посматрати његово дело у димензијама глобалнијих идеолошких конфликта и сукоба који се одвијају на простору Европе у другој половини 19. века. Сагледавајући историјску позорницу Милашевог времена морамо констатовати да је друштвена средина у којој је он као епископ деловао и стварао била наглашено вредносно крута, политички окрутна, културно затворена, а религијски нарцисоидна и искључива у свом римоцентричном идентитетском изразу. Милашев теолошки поступак не спада у ред стандардних и уобичајених покушаја излагања истине вере. Он је пре свега полемичар и апологета, без претензија да се пројави као иноватор нових теолошких увида и концепција, већ се јавља више као тумач предања, његовог историјског контекста и актуелности унутар своје савремености.

Кључне речи: Канонско право, канонска егзегза, Епархија далматинска, Карловачка богословија и римокатолички презелитизам

Увод

Непосредно након масовнијег насељавања у јужним и југоисточним провинцијама Аустро-угарске монархије крајем 17. и у првој половини 18. века¹, српски народ, нарочито његова духовна и интелектуална елита која је у највећој мери била везана за манастирске центре и црквену јерархију, као и делимично за војну организацију, улаже огроман напор да процес инкултурације нације у религијски и идеолошки веома затворену средину овешталу у римокатоличком вероисповедном и социјално-интегришућем кључу доведе до статуса релативно идентитетски препознатљиве, прихватљиве и друштвено етаблиране социјалне заокружености и позиционираниности². У смислу досезања постављеног циља предузети напор у организовању образовних институција српскога народа на простору садашње Војводине, Славоније и Далмације, као и у Босни и Херцеговини с краја 19. века, имао је одлучујући утицај. Српски народ, иако већ значајно афирмиран у војним структурама империје, што је у великој мери доприносило његовом социјалном стабилизовању али не и његовом националном и верском идентитетском очувању³, имао је потребу за чвршћим повезивањем

¹ Срби су, свакако, насељавали области северно од река Саве и Дунава стотинама година пре краја 17. века; погледати, Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве* 2, 20.; Међутим, њихово бројније присуство и претпоставке за озбиљније институционално организовање у оквирима Аустро-угарске монархије отпочиње тек после велике сеобе Срба из 1690. године предвођене Патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, узроковане суровом одмаздом и терором турске војске над претежно српским сеоским становништвом Косова, Метохије, области око градова Скопља, Тетова и Призрена, као и Рашке области. После ове, прве сеобе, неколико деценија касније уследила је и друга (1737. године), исто веома масовна, предвођена Патријархом Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом; погледати, Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве* 2, 36-37; Присуство Срба у областима Далмације, Лике, Горског котара, Кордуна, Жумберка и Беле Крајине може се историографски и материјално евидентирати још у 11. и 12. веку, иако ће организационо бити више препознатљиво тек по оснивању аутокефалне Жичке архиепископије 1219. године и јаснијег идентификовања српског националног, културног, верског и политичког тела на Балканском полуострву.

² Напори Срба да институционално заштите свој положај у Аустро-угарској монархији почињу одмах по преласку границе и уласком на територију Царства. Привилегијама цара Леополда I, које је он издавао сукцесивно током последње деценије 17. века, Срби стичу прве обриси националне и верске препознатљивости унутар мултинационалне и мултикултурне Империје. Касније ће ове привилегије бити потврђиване, умањиване и прошириване од потоњих аустро-угарских владара, сходно променама политичких прилика у Европи и унутар саме Империје; погледати, Ђ. Слијепчевић, *Историја ...* 2, 21-22.

³ Срби су као доказано даровит и успешан народ у владању војном вештином врло брзо и лако нашли своје место у аустро-угарској војној организацији. Међутим, управо отуђење од матичне средине, честе прекоманде и задаци у изолованим гарнизонима и на веома удаљеним војиштима, као и агресивна римокатоличка прозелитистичка пропаганда унутар војске, официре и подофицире српске националности је неретко удаљавала од православног верског идентитета и приближавала прихватању римокатолицизма. У том смислу је војна официрска служба, као веома поштована и цењена у народу, често била коришћена као трансформативна подлога за унијаћење и преосталих социјалних слојева српског народа.

са окружујућим културним и интелектуалним струјањима која су значајно дефинисала и политичку атмосферу унутар Хабсбуршке монархије. Теме из области културе и интелектуални обрасци који су се у овом веома динамичном времену формирали у виђенијим европским универзитетским и уметничким центрима са посебном пажњом су реципирани у Бечу и Пешти⁴, као нарочито идеолошки конзервативним и ригидним империјалним центрима моћи, и добијали су особиту вредносну и политичку акцелерацију која је у великој мери одређивала ексклузиван однос Монархије према српском националном и црквеном телу, као идентитетски страном и интенционо системски непрепознатљивом. Наведени однос, који се формирао претежно у круговима аустријске и угарске војне и дипломатске елите, а од којег је тај мали словенски народ са православним *Вјерују ...* суштински егзистенцијално и организационо зависио, често је био непремостива препрека на путу афирмације његовог пуног националног и верског идентитета. Упркос свему невадену, пролазећи кроз многе историјске Сциле и Харибде, до краја 19. и почетка 20. века српски народ се у појединим областима које је насељавао у оквирима Аустро-угарске монархије већ био изборио за своје институције, територијалну и организациону аутономију, зависан и контролисан али ипак идентитетски препознатљив и конституишући школски систем (Карловачка гимназија и Богословија, Српска православна гимназија у Новом Саду), развијену схему црквених, односно, епархијских центара и манастира, везано за њих и културних институција (Матица српска, Библиотека Пакрачке епархије) и изнад свега успео да однегује значајан број образованих појединаца који су могли да успоставе комуникацију са тада актуелним интелектуалним, културним и теолошким струјањима у Европи и репрезентативну позицију у борби за национално позиционирање Срба у сфери политике (19. век: војвода Стеван Шупљикац, Светозар Милетић) и процесу очувања верског идентитета (18. век: епископ Дионисије Новаковић, архимандрит Јован Рајић).

Црква као чувар културног и националног идентитета

Живот православног становништва је у идентитетском смислу у Аустро-угарској царевини махом био везан за манастире. Први почеци школског организовања код Срба северно од реке Саве и западно од реке

---

⁴ Нарочито друга половина 18. века представља веома динамичан период у развоју философије, економије и других друштвених и хуманистичких наука на тлу Европе. Са друге стране, јављају се и многобројне слободарске идеје револуционарног карактера у циљу афирмације потлачених друштвених слојева. Мало шта од угрубо наведених интелектуалних и духовних процеса је нашло своје ухлебљење у ригидном и конзервативном друштвеном, културном, научном и политичком естаблишменту Аустро-угарске монархије тога времена.

Уне почели су се јављати у оквиру манастирских монашких заједница. Свест о потреби стварања образованог кадра прво се појавила у црквеним круговима⁵ у оквиру којих је настао и заматак српске интелектуалне и духовне елите који ће се и ставити на чело народа у својству духовних и истовремено световних ауторитета.

Убрзо се јавила потреба за оснивањем основних и виших школа, тако да је у Сремским Карловцима прво организована основна школа у виду тзв. *дојунских шечајева* 1726. г. на иницијативу митрополита Мојсија Петровића⁶, да би више од пола века касније била организована и прва гимназија у истом месту 1791. г., а потом и прва богословска школа 1794. г. под покровитељством митрополита Стефана Стратимировића⁷. Пре наведеног школско-образовног организационог импулса, који је нарочито обележио почетак 19. века, још у 18. веку је и богословска наука код Срба доживела значајну афирмацију превасходно трудом и делима епископа Дионисија Новаковића и архимандрита Јована Рајића. На трагу овог образовног таласа средином 18. века формиране су Богословије/клерикалне школе у Плашком и Пакрацу⁸, док је у првој половини 19. века оснивана богословска школа још и у Задру⁹, а у другој половини истог века у Бања Луци, Мостару и Рељеву, надомак Сарајева¹⁰. У овим школама се припрема свештенички кадар али исто тако и наставни кадар за те школске институције¹¹, тако да Срби већ средином 19. века имају значајан број образованих интелектуалаца и клирика који су своје образовање започели у нашим богословским и гимназијским школама, а потом сасвим квалификовано наставили да се школују на универзитетима у Бечу и Пешти, али и у другим великим европским универзитетима, као и у Русији. У другој половини 19. века имамо и првог доктора богословских наука у личности Емилијана Радића који је, за ово време, изузетно респективно звање стекао на Московској духовној академији¹².

Период 18. и 19. века је био обележен великом обновом интересовања за канонскоправну науку на готово свим европским универзитетима. Тај

---

⁵ Прва иницијатива за основање српских школа дошла је од Патријарха Арсенија III Чарнојевића још 1706. године, на коју је позитивно одговорено. Из објективних разлога недостатка кадрова и новца иницијатива је реализована неколико година касније; погледати, Ђоко Слијепчевић, *Историја ... 2*, 74.

⁶ Ђоко Слијепчевић, *Историја ... 2*, 74.

⁷ *Ibid.*, 95-96.

⁸ *Ibid.*, 100-101.

⁹ *Ibid.*, 542-543.

¹⁰ *Ibid.*, 485-488.

¹¹ *Ibid.*, 101.

¹² погледати, Владислав Пузовић, *Руски њушјеви српској бојословља*, 82-83.

талас се посебно са немачких католичких школа и универзитета¹³ прелио и на руске црквене образовне институције, те је тако, следујући ове две трајекторије, коначно стигао и до наше средине, налазећи плодно тле превасходно у окриљу Карловачке богословије¹⁴. О академској заинтересованости за науку Канонског права говори и чињеница да у 19. веку имамо и две значајне студије уџбеничког профила из ове области од двојице аутора Јовановића – Јевтимија и Евгенија¹⁵. Први је био службеник конзисторије Епархије бачке, док је други био Епископ горњокарловачки. Слична одушевљеност науком Канонског права и академска опредељеност да се успостави контакт са црквеним и универзитетским центрима њеног динамичног развоја постојала је, у овом периоду, и у Митрополији београдској (епископи Никанор Ружичић и Димитрије Павловић, потоњи први Патријарх српски обновљене Пећке патријаршије). Са горе поменутих ауторима и њиховим уџбеницима интересовање за канонскоправну науку код Срба излази изван оквира епископских дворова и манастирских келија, што је до тада био преовлађујући духовни миље за бављење овом науком, тако да поред црквене добија и снажну академску ноту која је кључно одредила развој ове богословске дисциплине у Европи и Русији у периоду од 18. до средине 20. века. Круна богословског и црквословног академизма, са чврстим утемељењем у црквеном предању и друштвеној реалности онога времена, свакако јесте личност епископа далматинског Никодима Милаша и његов колосалан научни опус који обухвата готово све области богословља, од Црквене историографије преко Патрологије, Догматике и Еклисиологије, па све до Канонског права.

Тематска детерминисаност Милашеве теологије

Епископ Никодим Милаш је изданак карловачке колеџке српског богословља која је у тренутку када је он почео да је похађа иза себе имала већ

¹³ Наука канонског права постаје веома интересантна немачким класичним правницима 18. и нарочито 19. века (Friedrich Carl von Savigny (1779 – 1861), Georg Friedrich Puchta (1798 - 1846), Heinrich von Friedberg (1813 – 1895)), с тим што они махом у њој не препознају посебну, одвојену од других и самодефинишућу научну дисциплину, већ је сврставају у, до тада, формиране групе правних наука као ону која се може перципирати као једна од наука јавног или приватног права. Наведени талас са немачких универзитета прелази у Русију, где наука канонског права добија место посебног изучавања на руским духовним академијама и семинаријама.

¹⁴ Богословија у Сремским Карловцима није имала статус високошколске научне институције, али је као највиша образовна институција у области теологије у српској средини била најреферентнија за развој појединих богословских дисциплина. Ради тога не треба да чуди што је развој науке канонског права код Срба управо у тој средини доби на замаху и интензитету.

¹⁵ Јевтимије Јовановић 1775-1852., *Начатки црквенога права древнија православнија восточнија Цркве по книзје Кормчеј*, види: www.digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/5230;

Евгеније Јовановић 1802-1854. Епископ горњокарловачки, *О судјех црквених свјатија восточнија соборнија и апостолскија цркве јаже во државах австријских*, www.digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/4182

седам деценија дугу традицију. Он, на основу његовог сведочења сазнајемо, није понео особито лепе утиске из ове црквене и националне институције, нарочито апострофирајући њену лошу организацију, слабо социјално укрепљење и низак ниво богословског академизма¹⁶, који га је, очито, управо својим одуством привлачио. Оно вредно што свакако јесте понео из ове средине, која је представљала у то време центар српске црквености, националног идентитета и културе, јесте осећај неодвојиве повезаности народа и његових црквених, националних и културних институција, како у просперитетним временима тако и у кризним периодима опадања политичке и културне свести о особености бића нашег националног и црквеног тела унутар Хабзбуршке монархије. О томе нам на посредан начин говори Милашева децидна и асертивна упућеност на изграђивање управо институционалних платформи¹⁷ као полазишних основа за сваки облик друштвеног активизма, било на плану црквеног организовања, било на попришту политичког или културног националног идентитетског профилисања. У том смислу о Милашу као друштвеном прегаоцу, борцу за националну афирмацију Срба и, пре свега, као црквеном пастиру, морамо говорити у категоријама, пре свега, његове личне (приватне/интимне), а потом и академске и духовне условљености политичким и друштвеним контекстом посматраним у ширим оквирима од српско-националних и локално-далматинских, односно, посматрати његово дело у димензијама глобалнијих идеолошких конфликта и сукоба који се одвијају на простору Европе у другој половини 19. века, доминантно у њеним средишњим областима са епицентром у трансформативним процесима унутар германског¹⁸ политичког, културног и религијског преиспитивања и идентитетског престојавања,

¹⁶ погледати, Војин Калинић, *Дојринос Никодима Милаша културном њрејороду Срба у Далмацији*, 30-31.; Милаш ће, по личном сведочењу, љубав према богословској науци стећи тек у Кијевској духовној академији и та страст према теологији ће га држати до краја живота и у потпуности одредити његов животни пут; погледати, Никодим Милаш, *Аутиодиографија*, 39.

¹⁷ О српским националним, културним, политичким, образовним и црквеним институцијама врло детаљно и исцрпно пише Војин Калинић у својој студији *Српске установе у Северној Далмацији од 1848. до 1914. године*. Калинић нарочито појашњава улогу Никодима Милаша у процесу уобличавања велике већине постојећих институција на територији његове епархије, а ли и на далеко ширем простору који је обухватао готово све крајеве које је насељавао српски народ у Аустро-угарској. О Милашевој улози у формирању Српског Листа и Српске странке погледати, В. Калинић, *Дојринос Никодима ...*, 165-185.

¹⁸ Поред свих других идеолошких процеса који су се профилисали у друштвеној и културној јавности европских нација, имајући пре свега у виду појаву социјалистичке идеје радничких права и равноправности, важно је напоменути да је процесе, којих је Милаш био део, превасходно одредила чињеница немачког политичког уједињења и, везано за ту реалност, нарастање немачког национализма и етатизма, што је свакако имало кључне последице на њихове односе са великим европским народима, Пољацима и Русима на истоку, Французима и Британцима на западу и јужнословенским народима на југоистоку Европе.

са кључним политичким и црквеним рефлексијама према Русији на истоку, односно, према православљу као дефинисаном и особеном еклисијалном, али и државотворном, империјалном, политичком и војном телу, као и према Француској и другим европским нацијама на западу, односно, према либертаријанским традицијама просветитељства и социјалног и културног егалитаризма. Овако сагледавајући историјску позорницу Милашевог времена морамо констатовати да је, управо из разлога горе наведених, друштвена средина у којој је он као епископ деловао и стварао била наглашено вредносно крута, политички окрутна, културно затворена, а религијски нарцисоидна и искључива. Места за афирмацију религијског, културног и националног бића српског народа, којем је Милаш дао персонални, духовни и интелектуални идентитет крајем 19. и почетком 20. века у његовом саодношењу према ултимативном ауторитету друштвеног инжењеринга римокатоличке вредносне провенијенције и ригидним институцијама Хабзбуршке монархије, било је веома мало или га уопште није било, тако да је наш епископ свој пастирски и академски опус формирао у једном реактивном, условљеном и сведеном тематском оквиру који је преважно имао апологетску и исповедничку интонацију интенционо формирану у циљу очувања православног и националног идентитета како српског народног корпуса на западу, тако и осталих православних народа унутар Монархије и у областима њеног територијалног разграничења са православним нацијама на истоку¹⁹. Поред тога, ограничавајућа чињеница у Милашевом деловању било је и то што је крајем 19. века српско црквено тело у Аустро-угарској било подељено на два неповезана организациона ентитета - Карловачку и Буковинско-далматинску митрополију, што је у значајној мери отупело оштрицу његових реактивних интервенција будући да је центар српске политичке моћи, колико год она била често незнатна и недовољно артикулисана, био у Сремским Карловцима, односно, у Војводини, а не у Далмацији у којој је он столовао, и као таква била је више подршка Карловачким митрополитима и њиховим политичким захтевима и црквеним амбицијама него Милашевим²⁰. У том смислу, Милаше-

---

¹⁹ Све друге хришћанске конфесије у Хабзбуршкој монархији, осим римокатоличке, имале су статус трпљених и привремено прихваћених. Трајна тенденција, како Римокатоличке Цркве, тако и царских власти, било је превођење у јединство (Унију) са Римском Црквом свих тзв. неприсаједињених, претежно православних, а потом и протестаната.

²⁰ Далматинска епархија је царском одлуком 1873. године издвојена из састава Карловачке Митрополије заједно са Бококоторском епархијом. Ове две епархије су заједно са Буковинском формирале територијално неконзистентну и национално хетерогену Буковинско-далматинску митрополију са синодским седиштем у Бечу. Циљ овог дезинтегришућег потеза аустријске царске власти је био у слабењу духовног, националног и политичког јединства српског народа у Аустро-угарској монархији.

ва позиција као пастира, духовника, интелектуалца и, понекад, политичког лидера, често је била спутана фактичким ограничењима која су долазила од стране монархијског и римокатоличког црквеног естаблишмента, али и од српске политичке, црквене и културне елите оног времена²¹. Ради тога, када приступа изради великих и исцрпних студија, као што су *Словенски ајосџоли Кирило и Методије ...*, *Православна Далмација, Пројанџа*, или капитално дело *Правила Православне Цркве са ѿумачењима*, он то не чини да би систематизовао и заокружио свој научни и списатељски опус, уцелио своја дугогодишња академска интересовања и пастирску службу, којој је дао већи део свога интелектуалног прегалаштва, опскрбио неопходним инструментаријумом канонских правила, већ то чини да би одговорио на агресивну империјалну политику бечког двора, на безочни прозелитизам Римокатоличке Цркве, и на њене покушаје промишљеног и подлог трансформисања и преузимања мисионарског наслеђа Свете солунске браће Кирила и Методија, као и да би утемељеним и предањски заснованим канонским предањем, преведеним на говорни језика тадашњих Срба, пружио чврсте еклисијалне и идентитетске критеријуме будућим генерацијама православног живља које ће чувати искру апостолске вере од Истока на његовим крајњим западним границама и тачкама ужареног прожимања са римокатоличком популацијом и њеним црквеним и државним институцијама. Са једне стране посматрано то би се могло схватити као слабост његовог богословског и пастирског академизма, док би са друге стране исто то могло бити и схваћено као особена предност и трајна вредност његовог дела.

Никодим Милаш као аутентични теолог или предани колекционар и компилатор

Када се поставља питање нечије академске аутентичности онда се претходно мора одговорити шта заправо јесте научна аутентичност, у начелном смислу, и шта то она јесте у културном и интелектуалном амбијенту који је детерминисао време и теме ауторовог вишедеценијског преданог ангажовања. Милаш не бежи од својих узора и, шире схваћено, својих учитеља. Он о ауторима и текстуалним предлошцима, које користи приликом изучавања одређених тема и конструисања дефинисаног и теолошки утемељеног научног става о њима, говори сасвим отворено и јавно у својим делима или њиховим ауторским предговорима²². Управо његова способ-

²¹ О бројним конфронтацијама које је имао са римокатоличким прелатима, аустријским властима и српском политичком и црквеном елитом Милаш пише опширно у својој *Ауџобиографији*. О томе сведочи и В. Калинић у *Дојринос Никодима Милаша културном ...*, 47-68.

²² Потврда оваког Милашевог приступа и потпуне академске транспарентности можемо наћи у његовом ауторском Предговору чувеног дела *Правила Православне Цркве са ѿумачењима*.

ност да синтетизује сасвим различите и често вредносно дивергентне школе теолошког и академског мишљења и да их све, узимајући их као релевантне у обзир, „измири“ у својим коначним ставовима говори о његовој изузетној унутарњој ширини, интелектуалној проницљивости и духовној зрелости. Наш епископ се у својим теолошким опсервацијама ослања и на теолошко наслеђе древне Цркве првих векова, као и њему савремених грчких теолога, понајвише руских богословских узора и, истовремено, немачких и британских историчара и каноничара. Зарањајући у дубине канонских тумачења Валсамона, Аристина и Зонаре он не заборавља изузетне богословско-канонске и историографске увиде Беверица²³ и Фон Хефелеа²⁴, а док са одушевљењем следи руским богословским и канонскоправним узорима он истовремено се напада са свежих извора светогорског богословског генија Пидалиона аутора Никодима Агиорита или неоатинског академизма Рали и Потлијево Синтагме²⁵. У том смислу Милашево дело јесте споменик једном времену у којем је хришћанско исповедање вере поново добијало на значају али и истовремено губило своју трансформативну друштвену и социјалну улогу, коју је вековима раније имало, суочено са многобројним новим идеолошким струјањима, друштвено-структуралним преображајима, класним сукобима, геостратешким надгорњавањима која су карактерисала деценије које претходе великим ратним и идеолошко-политичким експериментима 20. века. Са друге стране, Милаш није само пасивни рецепијент већ формираних богословских постулата бећ агилни полемичар и ситничави суспектор који сваки исказ, независно од ауторитета који иза њега стоји, посебно проверава, анализира и самерава црквеним предањем. У том смислу питање аутентичности Милашевог богословског дела треба ставити *ad acta*, будући да иако интенционо преузима од својих узора он преузето ставља у, за њега, јединствен и особен полемички контекст који његово дело чини тематски самосвојним и релационо неупоредивим и несводивим на било које друго дело или аутора. Ни-

²³ Вилијам Беверидџ (William Beveridge), 1637-1708, бискуп Англиканске Цркве, велики историчар и канониста. Одличан познавалац оријенталних језика и канонског наслеђа Православне Цркве. Милаш на много места прихвата, али и полемички са ставовима које Беверидџ износи у свом Синодикону (Synodicon).

²⁴ Карл Јозеф фон Хефеле (Karl Josef von Hefele), 1809-1893., бискуп Римокатоличке Цркве и један од највећих познавалаца канонског права Западне и Источне Цркве у 19. веку. Милаш се у својим радовима често реферирао на историографске и канонскоправне увиде фон Хефелеа.

²⁵ Г.А. Рали и М. Потли, аутори Атинске Синтагме, до тада најцеловитије збирке канонских одредби свештених сабора (васељенских и помесних), као и отачких канона. Исто тако и најсадржајнијег зборника тумачења канона чувених средњовековних тумача Аристина, Зонаре и Валсамона. (Г.А. Ραλλη και Μ. Ποτλη), ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΩΝ ΤΕ ΑΓΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΝΕΥΦΗΜΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΜΕΡΟΣ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ, ΑΘΗΝΗΣΙΝ 1852.

кодим Милаш је, можда више него било који његов савременик, у одабиру својих тема био детерминисан околностима које су се стихијски наметале и које није могао да игнорише, чак ни када нису биле посебно богословски инспиративне, али су, насупрот томе, биле ултимативне за судбину народа којем је био пастир и за чију историјску и есхатолошку судбину је преузео одговорност. Вероватно из ових околности јавља се приметна тематска разуђеност, несистематичност и неконзистентност који одликују Милашево богословско-канонско и научно дело, схваћено у најширем смислу. Како другачије објаснити његово упорно и у суштини нелогично лутање од теме до теме, осим као присилно окретање ка проблемима црквене, политичке и социјалне природе који никако нису остављали простора за једно осмишљено и систематизовано пастирско и академско узрастање и духовно-персонално уцељивање²⁶. Међутим, истовремено се може о описаном феномену трагичности друштвене збиље која прати Милаша као несвакидашењег ерудиту и аутора неких од најзначајнијих студија наше новије теолошке мисли, говорити као о чиниоцу који његово дело чини снажнијим, продорнијим и надасве разобличавајућим. У крајњем случају, сама кончина Милашевог живота, полицијска рација у његовом скромном дому и конфискација свих његових необјављених списа говоре о величини и значају његовог дела, као и о респектабилном односу који су његови противници имали према њему и његовом делу, како за живота тако и после смрти.

Егзегетски поступак као Милашев теолошки манир

Ишчитавајући Милашева дела можемо закључити да његов теолошки поступак не спада у ред стандардних и уобичајених покушаја излагања богооткривених истина вере. Наш епископ је пре свега полемичар и апологета, без претензија да се пројави као иноватор нових теолошких увида и концепција, већ се јавља више као тумач предања, његовог историјског контекста и актуелности унутар своје савремености. Иако препознатљив у ширим црквеним, теолошким и академским круговима свога времена као канониста Милаш свој теолошки таленат и призив није ограничио само на ту област богословствовања већ је штедро заронио и у област црквене историје и на тај начин ју је у нашим националним и еклисијалним оквирима промовисао као *par excellence* теолошку научну дисциплину. Са друге стране, у свом делу *Словенски ајосџоли Кирио и Методије и истина Православља*

²⁶ Индикативна је разуђеност Милашевог тематског избора. Сасвим је очигледно да га теме нису привлачиле логиком спонтане усмерености на заокруживање и продубљивање већ стечених богословско-научних увида, већ су му биле споља наметане политичким и црквеним контекстом који га је окруживао.

наш епископ своје историографске афинитете допуњује изванредним догматским опсервацијама у изразито апологетском богословском маниру који је у том периоду, иначе, карактерисао православно-католичке теолошко-социјалне диспуте. Милаш није само дефанзиван у покушају одбране тековина еклесијалне мисије Свете Солунске браће, већ је изразито активан и динамичан у артикулацији оповргавајућих аргумената изнетих у једном патерналистичком и нада све фалсификујућем документу какав је *Grande Munus* папе Лава XIII²⁷. Он користи још у 15. веку формирану, а до овог периода схватану као обавезујућу, а у суштини већ тада превазиђену тематску агенду која је представљала једину тада прихваћену платформу за теолошка сучељавања догматско-историјског профила²⁸. Милашева студија о *Словенски ајосџоли Кирило и Методије* је конципирана као целовити и темељни пројекат оспоравања заблуда вере које су се одомаћиле у теолошком исказу западних хришћана са крајњим циљем да се осујети и делегитимизује у институционалним оквирима Римокатоличке Цркве отпочели поступак преузимања еклесијалног наслеђа црквене мисије међу Словенима у 9. веку. Нејасно је који су разлози навели Милаша да ово апологетско дело форматира методолошки и тематски тако широко и свеобухватно, и да осим канонски и догматски утемељених аргумената, предузме веома захтевно историографско анализирање и вредновање појединачних папских докумената који откривају какав су заиста однос имали у Римској Цркви према личностима Свете Солунске браће и њиховом делу у 9. веку и касније, и са друге стране, како су тај свој однос тумачили и контекстуализовали с краја 19. и почетком 20. века. У свом приступу Милаш је као и увек темељан, исцрпан и непристрасан, што за последицу производи његову ретко виђену личну и духовну ауторитативност и убедљивост. Он се посебно осврће на питања црквене организације како на Истоку тако и на Западу, која изразито подробно анализира, посебно акцентујући еклесијалну позицију римског папе, констатујући значајну развојну динамику ове црквене службе и тежишне тачке у њеној историји које препознаје као кључне за све наглашенији дивергентан процес организационог развоја у оквирима Римске Цркве и, насупрот њој, црквених катедри Источног Медитерана чије организационе моделе сматра критеријумом вредновања наведених процеса у контексту аутентичног црквеног предања. Наш епи-

²⁷ Никодим Милаш, *Словенски ајосџоли Кирило и Методије и истина Православља*, Предговор аутора, XI.

²⁸ Сасвим је јасно да је тематски оквир дијалога Православне и Римокатоличке Цркве формиран током Флорентинског сабора у 15. веку одредио даљи ток међу-конфесионалних диспута ове две црквене заједнице до средине 20. века и као такав је очигледно био кључно детерминишући у Милашевом приступу споровима са римокатолицизмом.

скоп је такође отворен и за особито литургијска питања као што је употреба квасног или бесквасног хлеба у Светој литургији, или коришћење латинског језика у богослужењу, што све заједно врло слојевито и аргументовано тематизује и елаборира. Сасвим је јасно да се Милаш креће унутар тематског лавиринта постављеног, или боље речено постављаног, дуго низ векова у безбројним диспутима два еклисијална све удаљенија свештена организма, и да он у суштини и у форми изношења спорних момената у овом дијалогу не жели да одступи ни за педаљ од већ постављених теолошких начела. Са једне стране се узрок тако пројављеној ригидности може тражити у Милашевој конзервативности и интелектуалној утопљености у већ дефинисан католичко-православни полемички дискурс који вековима није мењао наглашено диференцирајући и дисквалификујући предтекст негативно оријентисан према „оном другом“ у дијалогу, али се вероватно може наћи и у његовој интенционој одлучности да у теолошки профилисаном конфликту, који на неки начин у делу *Свети Кирило и Методије* и ... он наглашава и потенцира, капитализује разликовне и индентитетске бенефите који могу, из конфликта у којем се нашао и који води ка некаквом осмишљеном циљу, да престављају трајну легитимизацију теолошке и еклисијалне позиције коју брани како у тренутку док конфликт траје²⁹, тако и пре и после, односно, у прошлости и претпостављеној будућности. У овако ишчитаном процесу еклисијалног сучељавања Римске и Православне Цркве на попришту ревизије готово хиљадугодишњег црквеног предања и наслеђа највећи допринос Милашевом позиционирању у наведеном сукобу пружају догматски и еклисијолошки аргументи којима је у овом делу посветио највише пажње. Он се креће стазама већ утврђеног поступка (познат нпр. на Флорентинском сабору) догматског оспоравања римокатоличке доктрине на пневматолошкој равни и у погледу мариолошких заблуда новијег времена које су везана за концепт тзв. безгрешног зачећа Марије, потоње Богородице³⁰. Крајњи циљ Милашевог поступка је темељно и трајно делегитимизовање римокатоличких аспирација на еклисијално наслеђе Православне Цркве тако да његово тумачење и интерпретација римокатоличких доктринарних учења не тежи ка бољем разумевању две заједнице, тражењу начина за активније социјално и еклисијално зближавање, и узајамном препознавању и признавању еклисијолошког идентитета у бићу и организацији „оних других“, већ напротив ка радикализацији узајамних односа и дијалошкој дисквалификацији као последњем ефикас-

²⁹ Примери оваквог Милашевог позиционирања у сукобу са римокатолицизмом могу се најбоље уочити у његовим делима *Пройајандаа* и *Словенски айосйоли ...* ; погледати, Никодим Милаш, „Пропаганда“ у *Ауџодиоџрафија, сџудије и чланци*, 620.

³⁰ Н. Милаш, *Словенски айосйоли ...*, 14.

ном одбрамбеном механизму³¹. Ово је само потврда моје тезе, која је изнета у оквиру овог истог скупа плошле године, да је Милаш процес саодношења са Римокатоличком Црквом присилно, поучен негативним историјским искуством, увек и само разумевао у контексту идентитетских сукоба и трајних унијатских аспирација, што се показало као доминирајући изазов који је обојио његово пастирско искуство и теолошко дело.

Литература:

- Милаш, Никодим, „Аутобиографија“, у *Аутобиографија, Студије, Чланци*, издавач: ИСТИНА, Београд-Шибеник 2005.
- Милаш, Никодим, *Словенски ајосџоли Кирил и Методије и истина Православља*, Задар 1881. године, издавач репринт издања: ИСТИНА, Београд-Шибеник 2004.
- Милаш, Никодим, *Православна Далмација*, издавач: ИСТИНА, Београд-Шибеник 2004.
- Милаш, Никодим, „Пропаганда“, у *Аутобиографија, Студије, Чланци*, стр. 605-783., издавач: ИСТИНА, Београд-Шибеник 2005.
- Милаш, Никодим, „Достојанства у Православној Цркви по црквено-правним изворима до XVI вјека“, у *Аутобиографија, Студије, Чланци*, стр. 149-301., издавач: ИСТИНА, Београд-Шибеник 2005.
- Пузовић, Владислав, *Руски њујеве српској дојословља*, ИТИ – Православни богословски факултет, Београд 2017.
- Слијепчевић, Ђоко, *Историја Српске Православне Цркве 2*, БИГЗ, Београд 1991.
- Калинић, Војин, *Дојринос Никодима Милаша културном њрејороду Срба у Далмацији*, издавач: ИСТИНА, Београд – Шибеник 2009.
- Калинић, Војин, *Српске усџанове у Северној Далмацији* – од 1848. до 1914. године, издавач: ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад 2015.

---

³¹ Из Милашевих полемијских радова лако се уочава чињеница да је његов приступ споровима са Римокатоличком Црквом био методолошки и тематски изнуђен и, на извџстан начин, наметнут претходним историјатом односа две црквене заједнице, римокатоличке и православне. О томе Милаш наговџштава у првом пасусу свог предговора студији О Светима Кирилу и Методију. Инсистирање на разликама је за обе стране било идентитетски снажније опредељење од проналажења истих темеља хришћанског исповедања које ове заједнице баштине из првог миленијума хришћанства. Милашев простор у диспутима је био веома сужен, што због наведеног наслеђа, што због непостојања жеље на римокатоличкој страни да заснује садржајнији и смисленији дијалог са православнима, без прозелитистичких амбиција и жеље за унијаћењем.

SERBIAN CANONICAL THOUGHT IN THE AUSTRO-HUNGARIAN
MONARCHY AT THE TURN OF THE 19th TO 20th CENTURY

THEOLOGY OF NIKODIM MILAŠ
IN THE FORM OF THE CANONICAL EXEGESIS

– first part –

Abstract: Bishop Nikodim Milaš is the offshoot of Serbian theological tradition established in the theological seminary of Sremski Karlovci in the early period of the 19th century. As a social laborer, the supporter of national affirmation of Serbs, and as an ecclesiastical leader, Milaš was conditioned in his personal, academic and spiritual experiences by, at that time, current political and social context which has to be observed wider than its local and national frames. An evaluation of his deeds in the correlation with the global spreading of ideological and nationalistic conflicts, that were occurring on European soil during the second part of the 19th century, is the only way to understand his genuine theological motivation and, as such, social and spiritual goals of his works. The social environment, in which Milaš was doing as a bishop, was rigid, politically cruel, culturally closed, and religiously narcissistic and exclusive in its own catholic identity. The conclusion is that Milaš is the argumentative defender of historical and theological truths without pretensions to manifest himself as an innovator of new theological insights and conceptions. He is the interpreter of tradition, its historical context, and its actuality within his contemporary ecclesiastical and social milieu.

Key words: Canon Law, canonical exegesis, Dalmatian bishopric, Theological seminary of Sremski Karlovci, Roman-catholic proselytism

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-772(497.113)"17/19"(082)

**НАУЧНИ скуп Богословље и духовни живот
Карловачке митрополије (2019 ; Београд, Нови Сад)**

Зборник радова са Научног скупа Богословље и духовни живот
Карловачке митрополије, Београд - Нови Сад, 16-17. децембар 2019. Год. 3,
Богословље и духовни живот Карловачке митрополије у оквиру 800 година
аутокефалије Српске православне цркве / [уредник Владимир
Вукашиновић, Порфирије Перић]. - Београд : Институт за културу
сакралног - Монс Хемус : Православни богословски факултет
Универзитета, Институт за литургику и црквену уметност, 2020 (Врњци :
Интерклима-графика). - 316 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 300. - Стр. 9: Уводна реч / Владимир Вукашиновић. - Напомене и
библиографске референце уз текст. - Библиографија уз поједине радове.
- Резюме ; Summaries.

ISBN 978-86-89567-13-7 (MX)

а) Карловачка митрополија -- 18в-20в -- Зборници

COBISS.SR-ID 16217609